

Research Paper

The position of the stories of the Holy Quran in the cultural geography of Islam; A case study of the story of Hazrat Suleiman (AS) in Divan of Poems (Saeb Tabrizi)

Ashraf Mahmoodabadi ¹, Gholam reza Sotoudeh ^{*2}, Ali Asghar Babasafari³

1. PhD student in Persian language and literature, Islamic Azad university, sirjan Iran.
2. Professor of Persian language and literature department, Faculty of literature and humanism, sirjan, university, Islamic Azad university, sirjan, Iran.
3. Associate professor of Persian language and literature, Faculty of literature and humanism , Esfahan university, Esfahan, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 146-164

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *The story of Suleiman (pbuh) Quran Diwan Saeb Indian style.*

Quranic stories are one of the most basic topics that various poets have used to express their feelings and thoughts. Based on these stories and allusions to the stories of the prophets, poets have created various themes and subtle couplets and sometimes they have created new and original compounds. The narration of hazrat Suleiman (AS) in the texts of Persian literature compared to the stories of other prophets has had advantages such as the breadth and variety of the story, various and different effects and despite the antiquity of this narration in the sources of Judaism and the holy quran as the best and first source of poets and mystics to use. Saeb tabrizi is one of poets of the 11th hegira century who has shown importance to this issue and a large volume of his divan consists of allusions and refernces related to the story of prophet Suleiman(AS). The present study, which examines and analyzes the story of hazrat Suleiman(AS) and belqis in saeb tabrizi's divan , has been done by descriptive-analytical method in which cases such as quranic verses and interpretive refernces in connection with this story and the expression of subtle literary and mystical points and themes; and then, while expressing the poetic evidence, we came to the conclusion that what comes out of saeb's poems is an indication of saeb's attention to various aspects of the story of hazrat sulieman (AS), in order to express moral descriptive concepts. As it depicts pleasant themes which the wind , pismire and birds in this story are among the most frequent influential themes in saeb's divan.

Citation: Mahmoodabadi, A., Sotoudeh, G. R., Babasafar, A. A. (2024). **The position of the stories of the Holy Quran in the cultural geography of Islam; A case study of the story of Hazrat Suleiman (AS) in Divan of Poems (Saeb Tabrizi)**. *Geography(Regional Planning)*, Special Issue, Number 2, 146-164

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.288772.3112

* **Corresponding author:** Gholam reza Sotoudeh, **Email:** sotodeh@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

This article examines the reflection of different parts of this story in the diwan of Mirza Muhammad Ali dedicated to Saeb Tabrizi, the greatest poet of the 11th century of Hijri and the foremost poet of the Indian style; Parts such as Suleiman's just judgment, his mastery over the wind, jinn and devils, being familiar with the language of birds and other animals, passing through Wadi al-Naml and hearing the words of an ant, bringing Hodhud news of Sheba and the queen of that place, Bilqis, have been mentioned. "Mirza Muhammad Ali, the son of Mirza Abd al-Rahim Tabrizi Isfahani, known as Saeb, is one of the most famous and effective poets of the Safavid era, who can be considered the greatest poet of the Indo-Isfahani style. who was born in Tabriz around 1010 AH and died in Isfahan around 1081 AH, and Diwan Ghazalati, between 60,000 and 300,000 verses or more, has been remembered from him.

Saeb's thinness of imagination and choice of pristine themes and use of it in poetry is the best of Indian style poets. Several hundred lines of poetry with the names of prophets in Diwan and among his poems confirm this.

Diwan Sa'ib contains 74,000 verses in six volumes, which were compiled by the efforts of Mohammad Kahraman, which alludes to the story of Hazrat Suleiman (a.s.) in this Diwan with the creation of various themes. Sometimes the poet makes a direct reference to the verses of the Qur'an and sometimes he pays attention to the interpretation of stories. But "since the Indian style in Persian literature is associated with special imaginations, the theme of religious stories has taken on a different form and color. Especially in the poetry of Saeb Tabrizi, to send a parable, the features of the Indian style are taken from religious myths, but the content of the stories has found a different color.

Methodology

The current research method is descriptive-analytical and data collection was done using

library resources, related documents and some virtual space resources.

Results and Discussion

Hazrat Suleiman is one of the great prophets of Bani Israel, who is unique in the history of prophets in terms of material and spiritual authorities. He was one of the close friends of the Divine Gate and very grateful to God. A scholar and scientist who knew science, wisdom and judgment very well. He is the heir of the position of Prophet Dawood peace be upon him. Since his youth, Suleiman was talented and worthy of genius. so that he could judge correctly, because this merit and piety was clear and obvious to everyone, especially his father, therefore, at the end of his life, David (a.s.), who was no more than thirteen years old, made him his caliphate and successor by God's command. determined Therefore, Hazrat Suleiman, like his father, reached both the position of prophethood and the position of kingship. After reaching such a position, he asked God to give him the glory that he had not given to anyone until then. God answered his prayer and gave him many blessings. Hazrat Suleiman (AS) is one of the famous prophets of Bani Israel. His blessed name is mentioned in the Holy Qur'an, Surahs of the Prophets, Saba, and Namal, and his situations and stories are mentioned in the word of God. His life story is one of the Quranic stories that have been used by different poets, including Saeb Tabrizi. In some cases, it has become the source of many stories.

In Persian literature, various parts of Solomon's story have been mentioned, including: King Solomon, commanding the wind from Solomon, commanding jinn and demons from him, Solomon's ring, knowing the language of birds, his relationship with Bilqis, etc.

Conclusion

Diwan Saeb Tabrizi, by using the element of allusion on a wide level and paying a lot of attention to Semitic characters and Islamic mythology, has a special place in terms of studying allusions. He pays more attention to Moore's part and portrays pleasant themes in this story.

Throughout the adventures of this prophet's life, there are many educational teachings,

some of which come from the text of the Qur'an, and many others have been elaborated by commentators and storytellers, but in addition to these teachings, what is remarkable and different are the perceptions of The authoritative interpretations of Persian literary and mystical poetry are from the story. What emerges from the heart of Saeb's poems tells about Saeb's attention to the story of Suleiman. There are more wise tips with Moore, although this story is full of teaching and wisdom from beginning to end.

References

1. Behbahani piety, God's grace. (2006). Parnian Parsi, Mashhad: Ange Qalam Publications, first edition. [In Persian]
2. Big ten, Gholamhossein. (1977). A reference to religious myths in Diwan Saeb Tabrizi, Art and Architecture Quarterly, 182: 24-30. [In Persian]
3. Broumand Saeed, Javad. (1989). Anguri Jamshid, Tehran: Pajang Publications, first edition. [In Persian]
4. Ghazali, Imam Muhammad. (1982). Chemistry of Saadat, by Hossein Khadio Jam, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
5. Holy Quran (2001). Translated by Mehdi Fouladvand, Qom, Dar al-Qur'an Karim printing house (Department of History and Islamic Studies). [In Persian]
6. Judgment, Parisa. (2011). The influence of the Qur'anic narration of the story of Prophet Suleiman (AS) in Persian literature, Quarterly Journal of Criticism and Comparative Literature (Arabic Language and Literature Studies), Tehran, 2 (5): 23-52. [In Persian]
7. Makarem Shirazi, Ayatollah Nasser. (1995). Tafsir al-Islamiyya, Tehran, Dar al-Kutb al-Islamiyya publishing house, first edition.
8. Meybodi, Ahmed bin Saad Rashiduddin, Kashf al-Asrar and Addhalabra, research of Ali Asghar in the Holy Book (Old Testament and New Testament), (2002), Ilam: Ilam Publications, third edition. [In Persian]
9. Motahari, Morteza. (1997). The collection of works of master Shahid Motahari, Tehran, Sadra Publishing House, 9th edition. [In Persian]
10. Nishaburi, Abu Ishaq. (1965). Stories of the Prophets, edited by Habib Yaghmai, Tehran: Book Translation and Publishing Company, second edition. [In Persian]
11. Peshwai, Mehdi. (2005). Khatam Sulaiman Nabi (A.S.) Myth or Reality, History in the Mirror of Research, Tehran, 7: 83-112. [In Persian]
12. Saeb Tabrizi, Mohammad Ali, six-volume divan. (1998). Edited by Mohammad Kahraman, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company, second edition. [In Persian]
13. Sahrai, Qasim. (2008). The image of Solomon the Prophet in the holy books and its comparison with the image of Solomon in Persian literature until the 8th century, Bahar Adab Quarterly, 1(2): 124-142. [In Persian]
14. Shamisa, Cyrus. (1996). Generalities of stylistics, Tehran: Information Publications, first edition. [In Persian]
15. Siddigian, Mahin Dokht. (1995). Mythological-epic culture of Iran; According to sources after Islam, Tehran, Institute of Human Sciences and Cultural Studies. [In Persian]
16. Surabadi, Abu Bakr. (1986). Stories of the Holy Qur'an, by Yahya Mahdavi, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
17. Surabadi, Abu Bakr. (1987). Farhang Talmihat, Tehran: Ferdous Publications, first edition. [In Persian]
18. Surabadi, Abu Bakr. (2006). Tafsir Sourabadi, corrected by Ali Akbar

- Saeedi, Tehran: New Publishing. [In Persian]
19. Tabari, Mohammad bin Jarir. (1992). Translation of Tafsir Tabari, by Habib Yaghmai, Tehran: Tos Publications, third edition. [In Persian]
 20. Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein. (1984). Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, translated by Seyyed Mohammad Baqir Mousavi Hamdani, Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
 21. the holy book (Old Testament and New Testament). (2002), Ilam, Ilam Publications, 3rd edition. [In Persian]
 22. Zanjani, Mahmoud. (2001). Farhang Jame Shahnameh, Tehran: Ataei Publishing House, second edition. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

ویژه نامه، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

جایگاه داستان های قرآن کریم در جغرافیای فرهنگی اسلام؛ مطالعه موردی داستان حضرت سلیمان (ع) در دیوان اشعار (صائب تبریزی)

محمدعلی محمودآبادی: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد، ایران.

غلامرضا ستوده*: استاد تمام گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد، ایران.

علی اصغر باباصفری: دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۱۶۴-۱۴۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: داستان سلیمان (ع)، قرآن، دیوان صائب، سبک هندی.</p>	<p>داستان های قرآنی و از جمله داستان پیامبران، از موضوعات گسترده ای است که مورد نظر بسیاری از شاعران قرار گرفته است. شاعران بر اساس این داستان ها و تلمیح به سرگذشت پیامبران، مضامین مختلف و ابیات لطیفی را خلق کرده و گاه ترکیبات تازه و بعیدی را آفریده اند. روایت داستانی حضرت سلیمان (ع) در متون ادب فارسی نسبت به داستان دیگر پیامبران از امتیازاتی چون گستردگی و تنوع ماجرا، تأثیرات گوناگون و متفاوت برخوردار بوده و با وجود قدمت این روایت در منابع دین یهود و قرآن کریم به عنوان بهترین منبع شاعران و عارفان برای استفاده می باشد. صائب تبریزی از جمله شاعران قرن یازدهم هجری که به این موضوع اهمیت نشان داده و حجم وسیعی از دیوان او را تلمیحات و اشارات مربوط به سرگذشت حضرت سلیمان (ع) تشکیل داده است. پژوهش حاضر، که به بررسی و تحلیل داستان حضرت سلیمان (ع) و بلیقسی در دیوان صائب تبریزی می پردازد به روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است که در آن مواردی چون آیات قرآنی و اشارات تفسیری در ارتباط با این داستان و بیان نکات و مضامین لطیف ادبی و عرفانی بررسی شده است؛ و سپس ضمن بیان شواهد شعری به این نتیجه دست یافتیم که آنچه از دل اشعار صائب بر می آید حکایت از توجه صائب به جنبه های مختلف داستان حضرت سلیمان (ع)، جهت بیان مفاهیم اخلاقی و توصیفی می باشد. و چنان که، مضامین دلنشینی را به تصویر کشیده است و موضوعات باد، مور و مرغان در این داستان از پر بسامدترین موضوعات مؤثر در دیوان صائب هستند.</p>

استناد: محمودآبادی، محمدعلی؛ ستوده، غلامرضا؛ باباصفری، علی اصغر. (۱۴۰۲). جایگاه داستان های قرآن کریم در جغرافیای فرهنگی اسلام؛ مطالعه موردی داستان حضرت سلیمان (ع) در دیوان اشعار (صائب تبریزی). فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ویژه نامه، شماره ۲، صص ۱۴۶-۱۴۴

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.288772.3112

* **Corresponding author:** Gholam reza Sotoudeh **Email:** sotodeh@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* نویسنده مسئول: غلامرضا ستوده الکترونیکی: sotodeh@yahoo.com

مقدمه

داستان های پیامبران در ادب فارسی حجم وسیعی از آثار را به خود اختصاص داده‌اند. به ویژه شاعران با الهام از قرآن و داستان های قرآنی به سرگذشت پیامبران نظر داشته، مضامین و اشعار بدیعی را خلق کرده‌اند. گر چه تأثیر پذیری شاعران از قرآن و داستان های پیامبران متفاوت است؛ اما شاید بتوان به یقین گفت کمتر شاعری است که دیوان او از اشارات قرآنی و داستان های پیامبران خالی باشد؛ به طوری که از آغاز شعر فارسی، چنین تلمیحات و اشاراتی در شعر شاعران به چشم می خورد. شاعران و عارفان نیز با تکیه به پشتوانه فرهنگی خود، از منابع گوناگونی در تلمیح به داستان انبیاء بهره برده‌اند. حضرت سلیمان(ع)، فرزند داوود، نبی، در تورات پادشاه بزرگ بنی اسرائیل، و در قرآن کریم پیامبر خداوند بر آن قوم است. چه در تورات و چه در قرآن کریم، از ویژگی های خاص آن حضرت در امور مختلف سخن گفته شده است. از سوی دیگر، در ادبیات فارسی نیز، با تأثر از متون مقدس تورات و قرآن، این ویژگی ها منعکس شده است که آن را از دیگر قصه های قرآن متمایز کرده است.

صائب تبریزی از جمله شاعرانی است که در شعر خود به طور گسترده به داستان ها و روایات تاریخی، اسطوره ای و مذهبی به ویژه داستان پیامبران اشاره داشته است. یکی از این داستان های قرآنی، داستان حضرت سلیمان (ع) است که زمینه ساز تصاویر شاعرانه و مضامین بدیع شده است.

این مقاله بازتاب بخش های مختلف این داستان را در دیوان میرزا محمد علی متخلص به صائب تبریزی، بزرگترین شاعر قرن یازدهم هجری و سرآمد شاعران سبک هندی بررسی می کند؛ بخش هایی هم چون حکم عادلانه سلیمان، تسلطش بر باد و جنیان و شیاطین، آشنا بودن به زبان مرغان و حیوانات دیگر، گذشتن از وادی النمل و شنیدن سخن مورچه، خبر آوردن هدهد از سبا و ملکه آن جا بلقیس بیان شده است. «میرزا محمد علی، پسر میرزا عبدالرحیم تبریزی اصفهانی معروف به صائب از معروفترین و مؤثرترین شاعران عهد صفویه است، که می توان وی را بزرگترین شاعر سبک هندی- اصفهانی دانست. که حدود سال ۱۰۱۰ هـ ق در تبریز به دنیا آمد و در حدود سال ۱۰۸۱ در اصفهان درگذشت و از وی دیوان غزلیاتی، بین ۶۰۰۰۰ تا ۳۰۰۰۰۰ بیت یا بالاتر به یادگار مانده است.» (تقوی بهبهانی، ۱۳۸۵: ۱۳۹)

صائب به نازک خیالی و انتخاب مضامین بکر و بکار بردن آن در شعر سرآمد شاعران سبک هندی است. چند صد بیت شعری که با نام پیامبران در دیوان و بین اشعار او وجود دارد مؤید این موضوع است.

دیوان صائب، شامل ۷۴۰۰۰ بیت، در شش جلد است که به کوشش محمد قهرمان گردآوری شده که تلمیح به داستان حضرت سلیمان(ع) در این دیوان با خلق مضامین گوناگون همراه است. شاعر گاه اشاره ای مستقیم به آیات قرآن دارد و گاه به تفسیر قصص توجه می کند. اما «از آن روی که سبک هندی در ادبیات فارسی با نازک خیالی های خاص همراه است مضمون قصه های مذهبی شکل و رنگ دیگری به خود گرفته است. به ویژه در شعر صائب تبریزی برای ارسال مثل که از ویژگیهای سبک هندی از اسطوره های مذهبی مدد گرفته شده است اما محتوی قصه ها صبغه ای دیگر یافته است.» (ده بزرگی، ۱۳۵۶: ۲)

هدف و ضرورت پژوهش

از آن جا که حوادث دوران زندگانی پیامبران از جمله حضرت سلیمان (ع) - در طول تاریخ با اندیشه های خرافی و روایات مجهول (اسرائیلیات) آمیخته شده است، شناختن و شناساندن چهره تابناک و معنوی این پیامبران بزرگ اهمیتی بسزا دارد. علاوه بر این شخصیت حضرت سلیمان (ع) در ادبیات مخصوصاً، متون منظومو نیز در میان مردم بسیار مشهور است.

هدف از این تحقیق فراهم آوردن مجموعه ای منظم از بازتاب جنبه های متنوع داستان حضرت سلیمان(ع) در دیوان صائب و نشان دادن برداشت های مختلف وی از این داستان است تا با بررسی جنبه های رمزی و نمادین داستان فهم شعر صائب آسان تر شود و زمینه ای برای پی بردن به غنای فکری و مذهبی شاعر فراهم آید و همچنین میزان آشنایی وی با قصص انبیاء و تأثیر پذیری وی از قرآن، تورات، انجیل، کتب تفاسیر و احیاناً به کارگیری اسرائیلیات مورد بررسی قرار گرفته و علت کاربرد کمتر یا بیشتر این گونه تلمیحات در شعر صائب تبیین می گردد.

پیشینه پژوهش

در مورد پیشینه تحقیق می توان خاطر نشان کرد که در مورد زندگی، شعر و اندیشه های صائب تبریزی، یکی از شاعران سبک هندی تحقیقات و فعالیت های متعددی در قالب کتاب و مقاله صورت گرفته است که به معرفی برخی از آن ها می پردازیم. اما در رابطه با بازتاب داستان حضرت سلیمان(ع) در اشعار وی، تا کنون تحقیق جامع و مستقل صورت نگرفته است و این پژوهش از این منظر مباحث، نکات ناگفته و تازه ای ارائه می کند.

«دیوان صائب تبریزی» تألیف میرزا محمد علی صائب تبریزی به کوشش محمد قهرمان (۱۳۷۷)، «صائب افسون - گر و طرز سخن او» تألیف عبدالعلی دستغیب قهرمان (۱۳۴۱)، «صائب و سبک هندی در گسترده تحقیقات ادبی» تألیف محمد رسول دریا گشت (۱۳۵۵)

«بررسی عناصر اربعه در دیوان غزلیات صائب تبریزی» علیرضا یآوری و عیسی نجفی (۱۳۸۹) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه رازی، دانشگاه ادبیات علوم انسانی. «فرهنگ و تمدن در اشعار صائب تبریزی» فریده نادری زوز و کامران پادشاهی فخری، فصلنامه بهارستان سخن، سال ۱۳۹۷، شماره ۴۰، (۱۵۸-۱۳۵) «بررسی سیمای انسان کامل در دیوان صائب تبریزی و بیدل دهلوی با توجه به قرآن و عرفان عملی» شهناز زرین خط و محمد فاضلی، مجله مطالعات ادبیات تطبیقی، سال ۱۳۹۹، شماره ۵۳، (۲۳۵-۲۰۹) «از آینه داری تا آیینگی در اشعار صائب تبریزی» مهدی رضا کمالی بانیانی، مجله عرفان اسلامی، سال ۱۳۹۴، شماره ۴۶، (۱۳-۳۳).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر به شیوه توصیفی تحلیلی است و جمع آوری داده ها با استفاده از منابع کتابخانه ای، اسناد مرتبط و بعضاً منابع فضای مجازی بوده است.

یافته های تحقیق

شخصیت حضرت سلیمان به عنوان پیامبری صاحب پادشاهی بین الملل مسلمان و نیز به عنوان پادشاهی صاحب اقتدار در میان مردم شهرت دارد و بر این مینا ضرب المثل هایی نیز پدید آمده است. شاعران فارسی زبان دوره - های مختلف از این داستان برای ساختن تصویرهای شاعرانه خود استفاده کرده اند و هر یک متناسب با اهدافی که در نظر داشته اند این داستان ها را به صورت تمثیل و تلمیح و ... ذکر کرده اند.

داستان سلیمان در ادب فارسی

حضرت سلیمان(ع) یکی از پیامبران عظیم الشان بنی اسرائیل است که از نظر مقامات مادی و معنوی، در تاریخ پیامبران بی نظیر می باشد. وی از مقربان درگاه الهی و بسیار شکرگزار خدا بود. مردی عالم و دانشمند که علم و حکمت و قضاوت را به خوبی می دانست. او وارث مقام حضرت داوود علیه السلام است. سلیمان از نوجوانی کاردان و لایق نبوغ در او مشهود بود. به طوری که می توانست به درستی قضاوت کند، چون این شایستگی و وارستگی برای همه مخصوصاً پدرش محرز و آشکار بود، لذا داوود(ع) در آخر عمر خود، او را که سیزده سال بیشتر نداشت، به فرمان خداوند به خلافت و جانشینی خود معین کرد. از این رو حضرت سلیمان، مانند پدرش، هم به مقام نبوت و هم به مقام سلطنت و پادشاهی رسید. او پس از رسیدن به چنین مقامی از خداوند خواست که حشمت و جاه و جلالتی به او بدهد که تا آن زمان به کسی نداده باشد. خداوند هم دعای او را استجاب کرد و نعمات و موهبات زیادی به او داد. حضرت سلیمان(ع) از انبیاء معروف بنی اسرائیل است. نام مبارکش در قرآن کریم سوره های انبیاء، سبأ و نمل ذکر شده و حالات و قصه هایش در کلام الله بسیار به تصریح آمده است. داستان زندگیش از داستان های قرآنی است که مورد استفاده شاعران مختلف از جمله صائب تبریزی قرار گرفته است. در بعضی موارد نیز منشأ قصه های فراوانی گردیده است.

در ادب فارسی به بخش های مختلفی از داستان سلیمان از جمله: ملک سلیمان، فرمانبری باد از سلیمان، فرمانبری جن و دیو از وی، انگشتی سلیمان، دانستن زبان مرغان، ارتباط او با بلقیس و ... اشاره شده است.

بررسی و تحلیل داستان حضرت سلیمان (ع) در دیوان اشعار صائب تبریزی حکومت سلیمان

یکی از جنبه های زندگی سلیمان نبی که همواره مورد توجه شاعران قرار گرفته است. قدرت و حکومت سلیمان است. در قرآن نیز اشاره شده است که سلیمان از خداوند حکومتی خواست که به کسی عطا نشده است «قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ» گفت پروردگارا مرا ببخش و ملکی به من ارزانی دار که هیچ کس پس از من سزاوار نباشد در حقیقت تویی که خود بسیار بخشنده ای.» (ص: ۳۵) که سلیمان از خداوند ملک و حکومتی درخواست کرد که با تمام حکومت های زمینی متفاوت باشد، حکومتی که هدفی نه زمینی بلکه آسمانی دارد و برپا کننده قسط و عدل در زمین است؛ چنین حکومتی تنها شایسته فرستاده خداست. خداوند نیز چنین ملکی را به او عطا کرد.

خداوند نیروهای عظیم و امکانات بسیار در اختیار او قرار داد تا آن جا که جن و انس و همه پرندگان و چرندگان و حیوانات دیگر تحت فرمان او بودند و او زبان همه آن ها را می دانست و بر سراسر زمین فرمانروایی می کرد. چنانکه در نیشابوریدر کتاب قصص انبیاء می نویسد: «سلیمان به مملکت بنشست و رسالتش آمد. به منبر برآمد و خطبه کرد و بنی اسرائیل را گفت پدرم ملک شما بود و پیغامبر بود و رسول بود به شما، من نیز امروز همانم که پدرم بود، لیکن حق تعالی مرا زیادت ها داد و بدان که پدرم را بود، من بسنده نکنم و زیادت خواهم تا ملک دنیا همه به من دهد تا در روی زمین کس، ملک نیابد مگر من، اکنون شما که بنی اسرائیلید و خویشاوندان منید ساخته باشید کار مرا.» (نیشابوری، ۱۳۵۹: ۲۸۱)

در نگاه صائب ملک سلیمان با همه وسعت ارزش چندان ندارد: وی در بیتی با مضمون نکوهش امور دنیوی ترغیب مخاطب به «اظهار بی نیازی» پرداختن به این امور را کاسه لیسیدن بر سر خوان سلیمان می داند.

چیست دنیا تا به آن آلوده سازی دست خویش؟
بر سرخوان سلیمان کاسه لیسیدن چرا
(صائب، ۱۳۷۷، ج ۱: ۲۵)

شاعر در ابیات زیر برای بیان «خطیر بودن سلطنت» نگاهی به داستان خاتم سلیمان دارد. وی فراغت بال خویش را به سبب دور بودنش از شغل سلطنت می داند و با آوردن تمثیل داستان دیو و خاتم سلیمان معتقد است دیو سبب گشته که وی بدین فراغت دست یابد. پس هنگامی که دیو انگشتی را دزدیده در اصل او را از شغل خطیر سلطنت فارغ نمود. از این رو صائب تعجب می کند که چرا با این همه درد سر سلیمان بعد از دزدیده شدن خاتم دوباره آن را پس گرفت.

کرد فارغ بالم از شغل خطیر سلطنت چون سلیمان دیو برد از دست اگر خاتم مرا
(همان، ج ۱: ۸۳)

نه آسان است بر گردن گرفتن کار عالم را سلیمان بار دیگر چون گرفت از دیو خاتم را؟
(همان، ۱۹۹)

ویژگی های حکومت سلیمان (ع)

حکومت سلیمان دارای ویژگی هایی بوده که حکومت وی را از دیگر حاکمان نه تنها متمایز می کند بلکه بر آن ها نیز برتری می بخشد.

عدالت و دادگری

یکی از ویژگی های شایسته شخصیت حضرت سلیمان (ع)، عدالت ورزی او بوده است. وی فرمانروایی عادل بود که به هیچ وجه در حکومت خود ظلمی علیه کسی روا نداشت و عدالت را حتی در مورد پرندگان رعایت می کرد.

قرآن در سوره انبیاء چنین بیان می کند: «وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ ... فَاعْلَمِينَ؛ یاد کن ای رسول احوال داوود و سلیمان را وقتی که درباره گوسفندان بی شبانی که مزرعی را تباه کردند قضاوت نمودند (که از شیرشان صاحب زرع به قدر زراعتش استفاده کند) و ما بر حکم آن ها گواه بودیم و ما آن قضاوت را به سلیمان به وحی آموختیم و به هر یک از سلیمان و داوود مقام حکمرانی و دانش عطا

کردیم و کوه ها و مرغان را به آهنگ (تسبیح و نغمه) داوود مسخر او گردانیدیم و ما این معجزات را از او پدید آوردیم.» (انبیاء: ۷۹-۷۸)

سلیمان حاکمی بود که معاونانش از علم کتاب و علم الهی برخوردار بودند چه رسد به خودش که حاکم و فرمانروایی عادل بود که به هیچ وجه در حکومت خود ظلمی علیه کسی روا نداشت و عدالت را حتی در مورد پزندگان نیز رعایت می کرد. در تورات، ملکه سبأ در دیدار با آن حضرت گفته است: «متبارک باد بیهود، خدای تو، که برتر رغبت داشته، تو را بر کرسی اسرائیل نشانید. از این سبب که خداوند، اسرائیل را تا به ابد دوست می دارد، تو را بر پادشاهی نصب نموده است تا داوری و عدالت را به جای آوری.» (کتاب مقدس، ۲۰۰۲، اول پادشاهان ۱۰: ۹-۱۰)

شهرت عهد سلیمان به عدالت و برجستگی داوری های عادلانه وی در متون ادبی انعکاس خوبی یافته است. در این بیت شاعر با استفاده از صنعت تشبیه «تنگ شدن عرصه پادشاهی» را با «تنگی و کوچکی چشم مور برابر دانسته است «دل حبابی». دل حبابی اگر بشکند ز تندی باد چو چشم مور شود ملک بر سلیمان تنگ (صائب، ۱۳۷۷، ج ۲: ۶۴۸)

۲-۳-۲-۳- قناعت و خرسندی

حضرت سلیمان (ع) با همه جاه و جلال و جبروتش، اختیار داشتن دیوان، چشمه مس، تسلط باد، منطق الطیر دانستن همه آنچه لازمه پادشاهی مقتدر است، انسانی درویش مسلک بود و با مسکینان نشست و برخاست داشت. نبی خدا، با این همه مملکت و ثروت از خوردن غذاهای رنگارنگ امتناع می کرد، و می گفت چنین غذاهایی باعث قساوت دل شده و نمی توان عبادت کرد و برای این چنین بنده شایسته است که ملک هر دو جهان را به دست آورد. چنانکه غزالی می گوید: «سلیمان (ع) را گفتند: چرا جامه نیکو نبوشی گفت: بنده را با جامه نیکو چکار از جامه نیکو در (غزالی، ۱۳۶۱، ج ۲: ۴۶۲)

توصیه بر قناعت و خرسندی و ترک خواهش های الوان، از اساسی ترین تعلیمات صوفیه و شعار همیشگی سالکان طریقت است، صائب نیز سفارش می کند که انسان برای رستگاری به آب و نان خشک قناعت کند و دل او چیزی را از تعلقات هستی نخواهد زیرا تنها شکر زار قناعت است که عارف را سیر چشم می گرداند و تلخی را از عیش او می زداید.

قناعت کن به نان خشک تا بی آرزوگردی که خواهش های الوان هست نعمت های الوان را

(صائب، ۱۳۷۷، ج ۱: ۴۰۳)

شاعر، مقام مور را به دلیل قناعت و خرسندی اش نسبت به سلیمان که طالب ملکی عظیم بوده است، برتر دیده است. در این بیت نیز این شاعر درصدد است از قناعت بگوید و آن را بستاید. وی قناعت را صحرایی می داند که هر کس نمی تواند قدر آن را بشناسد جزء افرادی که خواری نشستن بر سفره این و آن را درک کرده باشند. وی برای بیان منظور خویش از مور و خوان موری که پای حرص به دامن کشیده است خود را به روی دست سلیمان نمی کشد (همان، ۱۱۷۶، ج ۳)

سلیمان یاد می کند.

در مذاقش خاک صحرای قناعت تلخ بود بر سر خوان سلیمان مور تا مهمان نشد (همان، ۱۳۷۷، ج ۳: ۱۱۹۹)

عبودیت سلیمان

سلیمان نبی در عین حشمت و شوکت پادشاهی و نبوت، جایگاه واقعی خود را در جهان هستی شناخته است و آن جایگاه، مقام بندگی است وی با همه سلطنتی که داشت چون شب که فرا می رسد دست های خود را رو به آسمان می گرفت و به عبادت حق مشغول می شد و خداوند هم بارها از وی به عنوان بنده ای نیکوکار یاد می کند. هیچ کمالی برای انسان بهتر از شناخت جایگاه خود در نظام هستی، نیست، و جایگاه انسانی همان بندگی و عبودیت است.

خداوند در قرآن سلیمان را بنده اوآب معرفی می کند که مکرر به خدای خود رجوع می نماید همچنین وی را به عنوان بنده ای صالح می ستاید: «وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ» و سلیمان را به داوود بخشیدی. چه نیکو بنده ای! به راستی او توبه کار و ستایشگر بود.» (ص: ۳۰)

از دیدگاه قرآن کریم هدف خلقت و زندگی انسان چیزی جز رسیدن به مقام بندگی و عبودیت خداوند متعال نیست. نزد عرفا بی گمان این ویژگی او (بندگی) به همه ثروت و توانمندی اش برتری دارد. خواجه عبدالله انصاری در مورد نعم العبد که هم در مورد ایوب بکار رفته و هم در مورد سلیمان می گوید: «قدر صحت و تندرستی را بدان که در فوت او سود زیادت از آن بود که از بود آن برداشتی برداری، چنان که ایوب (ع) که نعم العبد و قیمت فراغت بشناس تا در فراغت جمعیت حاصل نکنی که در وقت تفرقه باز آن جمعیت بمانی در زیادتی که داشتی از فراغت چنان که حال سلیمان (ع) که نعم العبد.» (انصاری، ۱۳۷۹: ۲۸۵)

سلیمان نبی (ع) به خاطر صعود به مراحل بالای تقوی الهی که همان ابوابیت بود، توانست دل خود را برای نفوذ حکومت الهی آماده سازد. که صائب هم به این موضوع اشاره کرده است.

از اطاعت عاقبت محمود می گردد ایاز قامت خم خاتم دست سلیمان می شود
(صائب، ۱۳۷۷، ج ۳: ۱۳۲۴)

در جایی دیگرین حالت خمیدگی قد و گردی خاتم رابطه برقرار کرده است (همان، ج ۱: ۳۳۵). مور و خاتم سلیمان با بندگی و اطاعت از شرع به مقام بالا رسیدند.

۴-۳- سلیمان و تسخیر دیوان و شیاطین

چون مور مدتی کمر بندگی ببندد دیگر ز روی دست سلیمان ، و ساده کن
(همان، ج ۱: ۳۰۹۸)

دیوان و شیاطین، از جمله کارگزاران سلیمان بوده اند. تسخیر موجودات سرکش و قرار دادن آن ها در اختیار سلیمان بر انجام کارهای مثبت، از موهبات خداوند به وی بود. به این ترتیب که خداوند نیروی آماده ای برای انجام کارها در اختیار او گذاشت و شیاطین که طبیعت شان نافرمانی و سرکشی است آن چنان مسخر او شدند که در مسیر سازندگی و استخراج منابع گران بها قرار گرفتند.

در تسخیر جن توسط حضرت سلیمان (ع) در قرآن در سوره های (نمل: ۱۷) و (سبأ: ۱۳) آیاتی موجود است که سلیمان دیوان را به بند کشیده بود و جن و شیاطین مسخر و فرمانبردار و جزء لشکر او بودند و برای آن حضرت کارهای گوناگونی مانند بنایی و غواصی و ساختن معبد انجام می دادند. در حکایت حضرت سلیمان (ع)، ارتباط و نسبت آن حضرت با دیوان و شیاطین از دو وجه قابل تأمل است. روشن ترین وجه همانا بحث قرآنی قضیه است: یعنی موضوع تسلط سلیمان بر دیوان و شیاطین و به بند کشیدن گروهی از آنان. (صحرائی، ۱۳۸۷: ۱۳۱)

وجهی دیگر از این موضوع، یعنی نسبت یافتن شخصیت حضرت سلیمان با دیوان، اگر چه استناد به قرآن و تورات ندارد، ولی در اغلب قصص، تفاسیر و ادب فارسی مطرح گردیده و آن قضیه رانده شدن سلیمان به وسیله دیوان از پادشاهی و ربودن انگشتری آن حضرت است. همان طور که گفته شد یکی از نعمت ها و موهبت هایی که خداوند به حضرت سلیمان (ع) عطا کرده، مهار کردن گروهی از نیروهای مخرب بود. چنان که مکارم شیرازی در تفسیر نمونه می نویسد: «زیرا در میان شیاطین و اجنه افرادی بودند که به عنوان یک نیروی مفید و سازنده قابل استفاده به حساب نمی آمدند، و چاره جز این نبود که آن ها در بند باشند، تا جامعه از شر مزاحمت آن ها در امان بماند.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۲۸۷)

صائب در شعر خود به این موضوع اشاره کرده است و وی در توصیف چهره معشوق آفتاب روی تابان وی را چون سلیمانی می داند و خط چهره دلدار را خیل پری می داند که سلیمان را احاطه نموده اند. این تصویر های بدیع و دور از ذهن از ویژگی های سبکی صائب می باشد.

احاطه کرد خط، آن آفتاب تابان را گرفت خیل پری، در میان سلیمان را
(صائب، ۱۳۷۷، ج: ۱، ۲۴)

در جای دیگر شاعر با تعبیر عرفانی در این بیت بر این باور است اگر در راه عشق، سالک از هوا وهوس وتعلقات ایمن نباشد. چه بسا زحمات چندین ساله وی در دست یافتن به مقامات در یک لحظه بر اثر وسوسه هوا وهوس از بین می رود و سالک از طی طریق می بازماند و به منزل نخست بر می گردد.

خاتم برون ز دست سلیمان وقت کرد دیو هوا مسخر آدم نمی شود
(همان، ج: ۴، ۲۰۶۷)

سلیمان و باد (مرکب)

یکی از موهبت های الهی حضرت سلیمان (ع) این بود که خداوند باد را مسخر ایشان کرده بود. تند باد و به فرمان درآمدن آن برای سلیمان (ع) در پرتو و علم خدا مسخر گشته بود که گاهی بصورت توفنده و شدید و گاهی بصورت ملایم. در فرهنگ عامیانه ما هم باد، به قالی سلیمان معروف است در حالی که قالی یا فرشی در کار نبوده است، بلکه همان باد بوده که مرکب این پیامبر بنی اسرائیل بوده است. حکومت بر بادها نیز یکی از جلوه های قدرت سلیمان است که خداوند در قرآن کریم در سوره های «انبیاء» و «سبا» به آن اشاره کرده است: «وَلَسْلِيمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ؛ و برای سلیمان تندباد را [رام کردیم] که به فرمان او به سوی سرزمینی که در آن برکت نهاده بودیم جریان می یافت و ما به هر چیزی دانا بودیم.» (انبیاء: ۸۱) «و سوره «صبا» ر، ک، (سبا: ۱۲)

همانطور که گفته شد از معجزات و هنر سلیمان فرمان دهی وی بر مرکبش باد بود. باد با همه وجود در اختیار سلیمان بود تا به فرمان او حرکت کند. به گونه ای که بامداد وی را مسیر یک ماه و شبانگاه مسیر یک ماه می برد. «باد فرمانبر سلیمان بود و تخت او را که شادروانی به مساحت چهل فرسنگ بود حمل می کرد.» (شمیسا، ۱۳۶۶: ۳۳۳)

یکی از اصلی ترین بخش های داستان سلیمان که در ادبیات فارسی نمود پر رنگی دارد، در اختیار داشتن باد است. صائب از این بن مایه استفاده کرده و ضمن ساختن کنایاتی زیبا توجه خود را به این نکته بیان نموده است. چنان که در بیت زیرتسخیر باد در دست سلیمان همیشه نشان قدرت وی وعظمت دستگاهش بوده است. کاربرد صنعت کنایه «دل آگاه» کنایه از «خردمند و هوشیار» و «صاحب دلان» کنایه از «عارفان» می باشد:

نیست برصاحب دلان دستی هوای نفس را باد در دست سلیمان است تا خاتم بجاست
(صائب، ۱۳۷۷، ج: ۲، ۴۷۷)

اما صائب با بهره گیری از ترکیبی چون «گره بر باد زدن» این جلال وشکوه را سطحی می بیند و واژه ای گره بر باد زدن کنایه از «کاری بیهوده انجام دادن» می باشد.

هوس تخت سلیمان گرهی بر باد است هرکه در حلقه انصاف بود خاتم از اوست
(همان، ج: ۲، ۷۵۲)

باد برای حضرت سلیمان رام و فرمانبر بود؛ بی حاصلی جهان و تعبیر هوا به هوای نفس در برخی ابیات صائب مضامین بدیعی را آفریده است وهمچنین می گوید فرمان صائب بر باد نفس روان است بنابراین از شأن و شکوه اوسخن نخواهد ماند.

هست بر باد نفس فرمان او صائب روان از سلیمان در شکوه و شأن نمی ماندسخن
(همان، ج: ۶، ۲۹۲۵)

تخت و بارگاه سلیمان

مهم‌ترین تفاوت زندگی سلیمان با دیگر پیامبران تأسیس حکومتی عظیم و تبلیغ آیین الهی به واسطه آن است. که این بارگاه را خود سلیمان از درگاه الهی طلب می‌کند. سلیمان بعد از پدرش دستور ساخت تختی را داد تا بر فراز آن به قضاوت مردم بنشیند، جایگاه او طوری ساخته شده بود که مجرمین را به وحشت می‌انداخت. هنگامی که بر تخت می‌نشست تا قضاوتی انجام دهد، در شروع کار قضاوت، کبوتری طلائی تورات را برای سلیمان تلاوت می‌کرد و سپس سلیمان به دادرسی میان مردم می‌پرداخت. «دیوان را در کارها افکند و عمارت‌ها ساختند. و سلیمان فرمود: تا زر و سیم از معادن بیرون کردند به اندازه و تختی فرمود از سیم، چهار فرسنگ در چهار فرسنگ از زر سرخ، و هر روز به قضاوت بنشستی...» (نیشابوری، ۱۳۵۹: ۲۸۳۰-۲۸۲)

شکوه تاج و تخت سلیمان و سیل عظیم پریان که در سمت چپ او می‌نشستند، رعب و وحشتی در دل شاهدان ایجاد می‌کرد که کسی جرأت این که شهادت دروغ را بدهد نداشت. در ادب فارسی از جلال و شکوه بارگاه سلیمانی و عظمت و مقام او بسیار سخن گفته شده است. صائب در ابیات ذیل به این موضوع اشاره کرده است. وی با اشاره به جابجا شدن تخت سلیمان توسط باد، تخت سلیمان را در نظر عارفان ورق باد برده و کوچکی می‌داند که هوس داشتن چنین تختی کار پوچ و بیهوده ای است: در چشم عارفان، ورق باد برده ای است تختی که تکیه گاه سلیمان عالم است (صائب، ۱۳۷۷: ۲، ج ۹۴۵)

شاعر در جایی دیگر انسان آگاه و بیدار را به تخت سلیمانی مثال می‌زند و با شیوه ارسال التمثیل (اسلوب معادله) معتقد است شخصی آگاه هرگز از خطرات روزگار آسیب نمی‌بیند همان گونه که تخت و ملک سلیمانی را از باد، خطری نبود.

دل آگاه ز تحریک هوا آسوده است نیست از باد خطر تخت سلیمانی را
(همان، ج ۱: ۲۷۳)

شاعر به کرات در جای جای ابیات خویش به منظور قدر و قیمت دادن به چیزی از ملک سلیمان و تاج و تخت وی سخن می‌گوید. وی در بیت زیر خلوت دل جانان را بر تخت جم و ملک سلیمان رجحان می‌دهد و این راهیابی به دل معشوق را با گذشتن از ملک سلیمان ارزش گذاری می‌نماید (همان، ج ۲: ۹۵۹). همین شاعر در این بیت و به منظور بیان ناپایدار بودن دولت این جهان و تخت سلیمان را مثال می‌زند. وی با طرح پرسشی بلاغی مخاطب را تحت تأثیر قرار داده و می‌گوید کسی هرگز افسوس تاج و تخت سلیمان را نمی‌خورد چرا که تاج و تخت او نابود شدنی بودند (همان، ج ۵: ۱۰۲۵). همین شاعر در این بیت به خلق مضامین تازه مشهود است بار دیگر با کاربرد تخت «تخت سلیمان» مضمونی نو می‌آورند. وی دل جانان را تخت سلیمان می‌داند و با ارائه اسلوب معادله و پرسش انکاری کلامی ادبی خلق می‌کند. وی معتقد است همانگونه که باد از در افتادن با تخت سلیمان راه به جایی نبرد آه من عاشق هم تأثیری بر دل معشوق نخواهد داشت (همان، ج ۵: ۳۰۴۲).

انگشتری یا خاتم

یکی از مهمترین چیزهایی که در زندگی سلیمان مورد توجه است و همه جا با نام سلیمان تداعی می‌شود، انگشتری (خاتم) سلیمان است که یکی از امتیازات آن حضرت بوده است که هر چند در کتب قصص و تفاسیر و همچنین در ابیات فارسی بازتاب گسترده ای داشته است ولی در قرآن و تورات هیچ اشاره ای به آن نشده است و داستان های پیرامون آن غالباً با اسرائیلیات درآمیخته است. اگر چه داستان های شامل انگشتری رمز آلود حضرت سلیمان، در منابع مختلف تفسیری، روایی و قصص انبیاء در جزئیات و تفصیل، با همه اختلاف دارند، اما نقطه مشترک همه آن ها این است که تمامی قدرت و حاکمیت حضرت سلیمان (ع) وابسته به یک انگشتری بوده است. چنانچه پیشوائی در کتاب خاتم سلیمانی می‌نویسد: «روزی یکی از شیاطین آن را ربود و به صورت حضرت سلیمان (ع) درآمد و بر تخت سلطنت نشست. سلیمان که با این کار شیطان از قدرت عزل شده بود گمنام و نا شناخته دچار فقر و تنگدستی و آوارگی شد. او که توانست خود را به اطرافیان معرفی کرده شیطان را طرد کند، به ماهی گیری پرداخت، و سرانجام پس از رویدادهایی، خاتم ربوده شده را از شکم ماهی به دست آورده و از آن روز مجدداً بر سریر حکومت نشست. گفتنی است که در آیه (ص: ۳۵-۳۴) سخن از آزمایش الهی در مورد حضرت سلیمان (ع) به میان آمده است که به علت ایجاز و اختصار

آیه، مفسران، آن را به گونه های مختلف تفسیر کرده اند. قصه این آزمایش، دست مایه ورود افسانه انگشتی سلیمان به برخی از کتاب های تفسیری شده است.» (پیشوایی، ۱۳۸۴: ۸۵)

در برخی از کتب، منشأ قدرت و دلیل حکومت سلیمان بر جن و انس و اطاعت دیوان از او را وجود انگشتی وی دانسته اند؛ بر اساس بعضی متون اسلامی این انگشت توسط فرشته وحی (جبرئیل) نزد حضرت داوود(ع) آورده شده و فرمان داده شده که به یکی از فرزندان او داده شود. «سلیمان را انگشتی بود نام بزرگ خدای تعالی بر آن نبشته بود و چهار نگین در آن تعبیه، با برنجین بر پریان و با آهنین بر دیوان و شیاطین حکم می راند.» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۲۵۳)

انگشتی بازتاب گسترده ای در شعر شاعران از جمله شعر مذهبی و عرفانی دارد که در اکثر موارد انگشتی نماد قدرت است. در شعر صائب «انگشتی سلیمان» بسامد بالائی دارد این بخش از داستان برای صائب مایه های از تشبیهی مناسب و متنوعی ایجاد کرده و صائب با استعانت از خیال شاعرانه، آن را برای بیان مقصود و ادای منظور از جمله ارتباط با ممدوح خود بکار گرفته و بین آن و اندیشه های خود ارتباط برقرار کرده است. شاعر در بیت زیر در مدح معشوق خویش و به منظور بیان شهرت زیبایی وی بر جهان، نگاهی به سلیمان و خاتم وی دارد. دولت و فرمانروایی سلیمان را به خاتم تشبیه می کند و با کاربرد ترکیب «خاتم دولت» به خلق کلامی ادبی دست می زند.

حلقه زلفت به روی گرم عالم را گرفت خاتم دولت به این خوبی سلیمانی نداشت
(صائب، ۱۳۷۷، ج ۲: ۶۷۰)

شاعر با تعبیر عرفانی در این بیت بر این باور است اگر در راه عشق، سالک از هوا و هوس و تعلقات ایمن نباشد. چه بسا زحمات چندین ساله وی در دست یافتن به مقامات در یک لحظه بر اثر وسوسه هوا و هوس از بین می رود و سالک از طی طریق می بازماند و به منزل نخست بر می گردد. (همان، ج ۳: ۱۰۸۳) در جایی دیگر از «انگشت سلیمان» نام می برد و با تشبیهی قاطعانه عشق را انگشت سلیمان می نامد و معتقدست به همین خاطر کسی پروای نافرمانی از حکم آن را ندارد. کاربرد این تشبیه به سبب قدرت مطلق حکمی است که از انگشت سلیمان بر کائنات جاری می شده است (همان، ج ۲: ۱۰۸۲). وی نیز شاعر به تأثیر اقبال بر زندگی انسان نگاهی دارد و برای بیان منظور خویش از داستان خاتم سلیمان بهره می برد. وی از تقابل معنایی میان مور و سلیمان نیز استفاده نموده تا به مخاطب خویش یاد آور شود که اگر اقبال برگردد حتی ضعیف ترین ها قادر هستند به تو آسیب بزنند. در آن فرصت که نقش خاتم اقبال برگردد هجوم مورسازد بر سلیمان تنگ میدان را
(همان، ج ۱: ۲۰۱)

شاعر در بیتی دیگر باز هم سلطنت را مشکل می داند و قبول این بار را بر گردن کاری نه آسان. وی سپس با طرح پرسشی بلاغی از حیرت خویش می گوید که چگونه سلیمان با وجود مشکلات سلطنت باز هم کوشید خاتم خویش را از دیو پس بگیرد. و سلطنت خویش را باز یابد؟ (همان، ج ۱: ۱۹۹)

دانستن زبان حیوانات

وقتی خداوند نبوت و پادشاهی را به حضرت سلیمان(ع) ارزانی داشت. علاوه بر نیروهای عظیم و امکانات بسیار که در اختیار او قرار داد، تا آنجا که جن و انس و همه پرندگان و چرندگان و حیوانات دیگر تحت فرمان او بودند و او زبان همه آن ها را می دانست. وی از میان مرغان با همد که همیشه با سلیمان همراهش بود، ارتباط بیشتری داشت. به گونه ای که همیشه در خدمت او بود و همشین و انیس وی بود. روزی سلیمان به صف پرندگان توجه نموده و از همد سراج گرفت تا او را به آب راهنمایی کند. ولی همد در صف پرندگان نیافت و علت غیبتش را جو یا شد. دیری نپایید که همد حضور پیدا کرد و علت غیبتش و ماجرای سرزمین سبا را که برایش اتفاق افتاده بود را توضیح داد و گفت: ای سلیمان! من به موضوعی دست یافته ام که تو از آن بی خبری، من از شهر سبا می آیم و خبر مهمی برای تو آورده ام پادشاه آن کشور زنی بود که همه امکانات در اختیار داشت و تخت سلطنتی بس عظیم و شگفتی داشت. این پادشاه و مردم آن جا به جای خدای سبحان در برابر خورشید سجده می کردند. داستان گفتگوی سلیمان با همد در خبر آوردن از سر زمین سبا در قرآن، آیه ۲۴ تا ۲۰ نمل مورد توجه قرار گرفته است. همد در ادبیات فارسی

نماد رهبر و پیشرو شده است. و در مواردی مرغ سلیمان شهرت یافته است. این داستان از مضامینی است که در ارتباط با سلیمان(ع) در اشعار شاعران مورد استفاده واقع شده این داستان در دیوان صائب این گونه نمود یافته است. چنانکه در بیت زیر صائب گریز کوچکی به راهبری و ارشاد هدهد زده است. و همچنین به کنایه به غیبت هدهد در لشکر سلیمان(ع) تلمیح دارد و شاعر یکی از بزرگترین ویژگی های خسروی را «یادکردن» دانسته و با تلمیح به آیه (نمل:۲۰) از سلیمان سخن می گوید که از هیبت هدهد می پرسند. همچنین وی معتقد است این شیوه رفتار سلیمان، تعلیم درس خسروی و پادشاهان است.

تاج داران را طریق خسروی تعلیم داد این که از هدهد سلیمان وقت غیبت یاد کرد

(صائب، ۱۳۷۷ ج ۳: ۱۱۵۹)

صائب نیز از این بخش زندگی سلیمان در شعر خود بهره برده است. نام هدهد دو بار در دیوان شاعر آمده است و وی از هدهد با صفت «خوش مزده» یاد می کند و. چنانکه نیشابوری در قصص قرآن مجید «شهر سبأ» را در جدایی از سلیمان(ع) چون زندان می داند، ک، (نیشابوری، ۱۳۶۵: ۲۸۲)

جلوة زندان کند در چشم من شهر سبأ هدهد خوش مزده ام دور از سلیمان مانده ام

(همان، ۲۵۵۵: ۵ ج ۵)

سلیمان و عنقا

در این روایت «عنقا» یا «سیمرغ» از پرندگان نزدیک و مقربان به حضرت سلیمان شمرده شده است، به گونه ای که گاه طرف مشورت سلیمان قرار می گرفته و حتی اعتراض او به قضا و قدر نیز دلالتی بر این نزدیکی است. در تمام روایات این داستان، عنقا یا سیمرغ، دخترک را به کوه بلندی می برد که در میان آب ها قرار دارد. این کوه با پاره ای از تعاریف کوه قاف که در ابیات فارسی آمده، مشابهت دارد. بعید نیست که یکی از ریشه های اصلی توجه به کوه قاف و ارتباط آن با عنقا یا سمرغ نیز همین روایت داستانی باشد. شاعران صوفی مسلک کوشیده اند که از باورهای دینی و تفسیری، مضمون سازی ادبی کنند، بعید نیست که از این روایت نیز مضمون همنشینی عنقا و سیمرغ با کوه قاف را بر ساخته باشند، عنقا در ادب فارسی همواره نماد گوشه گیری و عزلت بوده است. ریشه مضمون عزلت گزینی و گوشه گیری عنقا یا سیمرغ در ابیات فارسی، دقیقاً به همین روایت عنقا و سلیمان باز می گردد. چنان که صراحتاً در این روایت آمده، عنقا پس از عدم موفقیت در اثبات سخن خویش، از شرم و تشویر، از دربار سلیمان جدا شده و در گمنامی، کنج عزلت اختیار می کند. «و از شرم و تشویر آن ناپدید گشت از میان خلق» (سورآبادی، ۱۳۸۰، ج ۳: ۱۷۶۲-۱۷۶۳)

صائب تبریزی در ابیات زیر اشارتی بدین ماجرا دارد: پرداختن به مضامین مرتبط با توانمندی، عزلت، گمنامی، سازگاری با بی کسی، خاکساری، آوازه و همت بلند موجب شده است تا سیمرغ و عنقا در شعر صائب حضور داشته باشد؛ البته در بطن اشارات صائب به سیمرغ (عنقا) مخالف خوانی او را به وضوح می توان دریافت. در بیت اول بین کلمات «پر»، «بال» و «عنقا» صنعت مراعات نظیر و تضاد بین کلمات «سرکشی» و «سازگاری» می باشد.

قاف را سنگ نشان صائب چو عنقا می کنم نیست از عزلت مرا مطلب اگر شهرت چرا

(صائب، ۱۳۷۷، ج ۵: ۱۱۰۲)

جنگ دارد سازگاری با کمال سرکشی کوه قاف از بی پرو بالی به عنقا ساخته است

(همان، ۱۱۰۲: ۳ ج ۵)

پرده شرم و حیاء، بال و پر عنقا شده است صبراز دل ها چوکوه قاف دامن چیده است

(همان، ۵۸۶: ۲ ج ۵)

سلیمان و مور

داستان سلیمان و مور در قرآن سوره ای به همین نام(نمل) آمده است. به موجب این سوره حضرت سلیمان(ع) که به منطق پرندگان و حیوانات دیگر آشنا بوده است، از وادی موران می گذرد. موری به موران دیگر دستور می دهد که به لانه های خود درآیند مبادا سلیمان و سپاهیانش آن ها را پایمال کنند. حضرت سلیمان(ع) از سخن مور خندان می شود و می گوید پروردگارا مرا

توفیق بخش تا تو را سپاس گویم بر نعمتی که به من و پدر و مادرم بخشیده ای سپاسگزار باشم، مرا موفّق ساز تا جز کردار شایسته ای که پسند تو باشد کاری از من سر نزنند و از بندگان صالح باشم. قرآن کریم هم به این حکایت اشاره کرده است: «حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ ... فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ» (نمل: ۱۸) بسیاری از تأثیرات ادب فارسی از این داستان از تفسیرهایی است که در قصه ها وجود دارد، از جمله این که در همین برخورد مور و سلیمان گفت و گوئی میان این دو ترتیب داده اند، چنان که گفته اند سلیمان از مور خواست تا حاجتی از او بخواهد، مور گفت: «حاجت من آنست که پیرم جوان گردم و دیر بزیم. سلیمان گفت: من از این عاجزم. مور گفت حاجت به عاجز چرا برادرم.» (سورآبادی، ۱۳۶۵: ۸۳)

حکایت مور و سلیمان در ادبیات فارسی منشا قصص و امثال بسیار است. این داستان به دلیل تأثیری که در شعر و ادب فارسی بجا گذاشته حائز اهمیت قرآنی است؛ زیرا بخشی از زیبا ترین اشعار در مضمون، پیرامون این مطلب سروده شده اند. در دیوان صائب باز تاب داستان مور و سلیمان نسبت به دیگران عناصر داستان بسامد با لایه بر خور دار است در دیوان صائب نام «مور» در کنار «سلیمان» ۸۸ بار ذکر شده است.

حکایت «پیشکش ران ملخ به سلیمان در ادب فارسی به اندازه ای مشهور است که ضرب المثل قرار گرفته است. هر هدیه و ارمانی که از طریق شخص کوچک و بی قدری به پیشگاه شخصیت بزرگ و ارجمندی می برند آن را به ران ملخ بردن مور به درگاه سلیمان تشبیه کرده و می گویند: ارمان موران ملخ است.

صائب نیز از این تلمیح برای بیان نکات حکمی و تعلیمی بهره جسته اند. صائب در بیت زیر با مضمون «مناعت طبع» و «سیرچشمی» می کوشد از ارزشمندی این خصلت ها سخن گوید. وی اینگونه بیان می نماید که سیر چشمی حتی از سخاوت بالاتر است. و موری که در وادی «مناعت طبع» باشد قادرست سلیمان را مهمان خویش گرداند.

سیر چشمی و بزرگی نشود با هم جمع مور بی پای ملخ پیش سلیمان نشود
(صائب، ۱۳۷۷: ۳: ۱۲۴۹)

این شاعر در بیان مناعت طبع خویش نگاهی نیز به قصه مور و سلیمان دارد. وی با تمثیلی زیبا خویش را بی نیاز از هر شهید به موری تشبیه نموده که جز بر شکر خند سلیمان به چیزی قانع نمی شود. کاربرد «شکر خند سلیمان» ارزشمندی رغبت و انتظاری است که صائب از دنیا دارد (همان، ج ۵: ۲۹۶۲).

در بیت زیر با مضمون «نواختن خلق» صائب تبریزی به زیبایی کلامی مؤثر و ادبی را رقم می زند. وی آبادانی خاطر خلق را زیارت کعبه می داند همان گونه که پرداختن به امور افراد ضعیف و نیازمند، انسان را قدرتمند می - سازد وی از افراد ضعیف با نام مور و از نماد قدرت با نام سلیمان یاد می کند.

کعبه را دریافت هر کس خاطری معمور کرد شد سلیمان هر که دست خود حصار مور کرد
(همان، ج ۳: ۱۱۶۳)

شاعر در بیتی دیگر نیز خردی و کوچکی ظاهر را هرگز نشان کم ارزشی و بی اعتباری نمی داند. وی برای بیان این منظور از خط و خال نام می برد که علی رغم کوچک بودن در ظاهر، بسیار ارزشمند و زیبایی را به کمال می رساند وی از مورچه و سلیمان نیز برای القای معنا بهره می جوید (همان، ج ۳: ۱۲۳۵).

صُرْحُ مَمْرَد (قصر بلورین)

سلیمان پیامبر خدا قصر بلورینی داشت که از زیر بلور، آب در جریان بود، هنگامی که بلقیس (همسرش) وارد قصر بلورین این نبی بزرگوار الهی می شود گمان می کند که باید پا بر روی آب بگذارد و شگفت زده از این که آب در این قصر چه می کند. چنانچه خداوند در قرآن می فرماید: «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي... لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (نمل: ۴۴) به او گفته شد وارد ساحت کاخ (پادشاهی) شو و چون آن را دید برکه ای پنداشت و ساق هایش را نمایان کرد (سلیمان) گفت این کاخی مفروش از آبگینه است (ملکه) گفت: پروردگارا من به خود ستم کردم و اینک با سلمان در برابر خدا، پروردگارا جهانیان تسلیم شدم. طباطبائی به نقل از ابو عبیده بیان کرده است: هر بنایی که از شیشه محکم سنگی ساخته شده باشد صرح نامیده می شود. (طباطبائی، ۱۳۶۳: ۱۵: ۳۳۶)

صرح مَرد یکی از ترکیبات قرآنی است که صائب در شعر خود با تلمیح به آیه ۴۴ نملیه این موضوع اشاره کرده است این بن مایه در نیز با هنر نمایی دقیق صائب در یک بیت خود را نشان می دهد. شاعر نام بلقیس را در دیوان خود، همراه با «صرح مَرد» در خدمت وصف آمده است. «بلقیس، ملکه سبأ، همسر سلیمان بن داوود و دختر سراحیل، پادشاه ذو شوکت و از نسل معرب بن قحطان بود.» (میرخواند، ۱۳۸۰، ج ۱: ۳۷۴)

برسریر حوض، هر فواره سیمین او ساق بلقیسی است کز صرح مَرد شد عیان
(همان، ج ۱: ۳۶۰)

لشکریان حضرت سلیمان

لشکریانی از جن و انس و پرندگان در خدمت حضرت سلیمان (ع) بودند. و خداوند در قرآن می فرماید: «وَحَشِيرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ؛ و برای سلیمان، سپاهیان از جن و آدمیان و پرندگان گردآوری شدند، و آن قدر زیاد بودند که آنان را از حرکت باز می داشتند تا گروه هایی دیگر به آنان ملحق شوند.» (نمل: ۱۷) این آیه شریفه بیانگر جلوه هایی از اقتدار حکومت حضرت سلیمان (ع) است، اقتداری که خاص حکومت او بود چنان که مکارم شیرازی در تفسیرنمونه می فرماید: هنگامی که لشکریان سلیمان از جن و انس و پرندگان نزد او جمع می شدند، جمعیت لشکریانش به قدری زیاد بود که برای نظم سپاه دستور داده می شد که صفوف اول را متوقف کنند و صفوف آخر را حرکت دهند تا همه به هم برسند، این مطلب از جمله (فَهُمْ يوزعون) فهمیده می شد، «یوزعون» به معنای بازداشتن است، و هنگامی که این لفظ در مورد لشکر آن را نگاه دارند تا آخر لشکر به آن ملحق گردد و از پراکندگی و نشست آن ها جلوگیری می شود از این تعبیر استفاده می شود که لشکریان سلیمان هم بسیار زیاد بودند و هم تحت نظم خاص.» (مکارمشیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۴۳۲)

سه نوع لشکر برای سلیمان وجود داشته است: لشکرهایی از جن و انس و پرندگان و این موضوع برای جانداران مختلف هم عیان بوده است. در دیوان صائب از فرمانروایی سلیمان بر انس، دیو و پری، طیر و دد و دام سخن رفته است و وی در بیت زیر به ریزیایی هایی که مختص کلام اوست به بیان «قدرت خویش» پرداخته است. وی با تلمیحی به داستان مجنون و هم نشینی او با دام و دد می کوشد قدرت عشق را حتی برتر از تخت و ملک سلیمان و پادشاهی او را مد نظر قرار داده و او را مظهر افسری و تاجوری می داند و اما مجنون را با «نیروی شگفت انگیز عشق» هم رتبه سلیمان می آورد. این بیت از دو تلمیح و نیز مراعات نظیر زیبا میان واژه های «دام و دد»، «سلیمان» «رام» و «افسر» بهره برده است.

دام و دد را چون سلیمان کرد مجنون رام خویش چون بلند افتاد سودا کار افسر می کند
(همان، ج ۳: ۱۲۵۱)

جمشید و سلیمان

در میان پیامبران عهد عتیق، بیشترین شخصیتی که قابلیت تلمیح با اساطیر و روایات ایرانی داشته، سلیمان بوده است. بخشی از این قابلیت، محصول شباهت هایی است که میان سلیمان و برخی شخصیت های اساطیری ایران، به ویژه جمشید، وجود دارد. جمشید یا «جم» نام نخستین پادشاه اساطیری ایرانی است که در بعضی احوال و اعمال، با حضرت سلیمان پیامبر و شهریار قوم بنی اسرائیل مشابهت دارد. تصور هویت یکسان جمشید و سلیمان و به خصوص نسبت دادن حکایت های مربوط به سلیمان به جمشید در متون ادبی سابقه ای طولانی دارد. گروهی از عوام ایران، جمشید را به اشتباه و به سبب تشابه پادشاهی و حوادث جمشید با زندگی و پادشاهی سلیمان (ع) از نظر قدرت و پیروگی بر انس و جن و موجودات دیگر، جمشید را همان سلیمان نبی (ع) می پندارند. اما حقیقت این است که: «این دو، از نظر زمانی، بیش از هزار پا سه هزار سال با هم فاصله دارند.» (صدیقیان، ۱۳۷۵: ۱۲۳)

جمشید هم در اساطیر و هم در سروده های فارسی و در عرصه خیال شاعران، صاحب شکوه و قدرت است و فراوان بدان اشاره شده و گفته شده است که: «جمشید، چهارمین پادشاه پیشدادی، دو هزار و چهارصد و نوزده سال پس از هبوط آدم (ع) به پادشاهی رسید و نخستین کسی است که آداب و وسایل جنگی ساخت» (زنجانی، ۱۳۸۰: ۳۳۹)

تصور هویت یکسان جمشید و سلیمان و به خصوص نسبت دادن حکایت های مربوط به سلیمان به جمشید در متون ادبی سابقه ای طولانی دارد. با این همه، این دو شخصیت، در شعر فارسی، با هم خلط شده است. این آمیختگی و این همانی، در شعر شاعران سبک هندی بخصوص صائب هم دیده شده است. شاید بتوان مهم ترین دلیل آمیختگی این دو شخصیت را گرایش های ملی- مذهبی و نیز علاقه شاعران به پیوند تاریخ ملی ایران با فرهنگ اسلامی دانست؛ یعنی از سویی سلیمان(ع) را، از این جهت که نامش در قرآن آمده و پادشاه و پیامبر قدرتمندی بوده است، دوست می داشته اند و از سوی دیگر، به جمشید پادشاه ایرانی، که عمر درازی داشته و دوره حکومتش سرشار از قدرت، آرامش و آسایش بوده است، علاقه داشته اند، به این سبب این دو را در ذهن و ضمیر خود یکی انگاشته و در اشعار خود انعکاس داده اند. تداخل و اختلاط روایات سلیمان و جم که در شعر فارسی بازتاب بالایی دارد، در شعر صائب نیز جلوه می نماید.

در دیوان صائب نام «سلیمان» با «جمشید یا جم» ۴ بار ذکر شده است. اما بیشترین اشاره های صائب به جمشید از رهگذر جام اسرار آمیز اوست. از آنجایی که شراب یکی از موتیوهای مهم و دامنه دار سبک هندی و شعر صائب است. وی برای پرداختن به مضمون های متعدد به طور مکرر به جام اشاره می کند و آن را در حکم اثر نیک و ماندگار و مایه عبرتی برای مردم در جهت خلود نام و نیک می داند. چنانکه در ابیات زیر هم مضمون اقتضا می نماید، کاسه زانو، داغ دل و پیشانی خود را در علو رتبت بر جام و جم ترجیح می دهد.

درتلاقی کاسه زانو شود جام جمش هر که یک چندی گذارد سر به زانو در خمار
(صائب، ۱۳۷۷، ج ۲: ۱۰۶۳)

جام جم داغ دل آئینه پرداز من است می توان خواند ز پیشانی من راز جهان
(همان، ج ۲: ۲۸۵۸)

سرگذشت حضرت سلیمان(ع) در شعر صائب، حجم وسیعی را به خود اختصاص داده است. وی از داستان سلیمان در جهت اهداف گوناگون استفاده کرده است:

توصیف

صائب تبریزی از داستان سلیمان(ع) گاهی در جهت وصف بهره گرفته است. چنان که در ابیات زیر با تلمیح به داستان سلیمان به وصف طبیعت پرداخته است.

در توصیف بهار، صائب با کاربرد دو تشبیه مصراع اول تصویری خیال گونه از آمدن گل به باغ نقش می زند. وی نشستن گل بر تخت چمن را «سلیمان وار» می داند از سوی دیگر ابر بهاری را بال پریان معرفی می کند.

نشست گل بر سریر چمن سلیمان وار گشود چمن پریان بال، ابر گوهر بار
(همان، ج ۵: ۳۵۵۱)

و باز صائب در توصیف بهار و جلوه های زیبای شکوفه ها، شاعر زمین را با شکوفایی شکوفه ها و فراوانی آن ها از بساط سلیمان زرین تر می نماید(همان، ج ۳: ۱۲۸۵). در بیتی با مضمون مدح، رعدها را آوازه بخشش ممدوح خویش و ابرها را «چتر پریزاد سلیمان» می نامد که بر سر ممدوح گسترده شده است (همان، ج ۳: ۱۲۸۵).

غلبه بر نفس

صائب تبریزی در بیت دیگری به ستایش سخن می پردازد و باز هم در بیان «غلبه بر هوای نفس» به سراغ داستان سلیمان و تخت او می رود که پایه هایش بر دوش باد بوده است. وی در گزاره ای مقید با آرزومندی اینگونه می گوید که اگر هوای نفس در فرمان عقل من بود مانند سلیمان حکمرانی می کردم و هم چنین در قالب شعرش سخن را به عنوان ردیف آورده است و از سلیمان و تخت وی یاد می کند و با آوردن این تمثیل بر بلاغت کلام خویش می افزاید. و با استفاده از صنعت تشبیه سخن را به سلیمان تشبیه می کند و او را بر نفس حاکمیت می دهد همان گونه که تخت سلیمان بر باد فرمان می راند و سپس با کاربرد تناسب معنایی «دیوو پری» با «سلیمان»، «لفظ و معنی» را با «سخن پیوند می دهد و باز هم با آوردن تمثیل به خلق کلامی ادبی دست می زند.

بود اگر تخت سلیمان را روان بر باد حکم بر نفس فرمانروا باشد سلیمان سخن

از سلیمان سر نمی پیچد اگر دیو و پری لفظ و معنی هم بود در تخت فرمان سخن
(صائب، ۱۳۷۷، ج ۵: ۲۹۲۶)

همین شاعر در جایی دیگر به مضمون «غلبه بر نفس» پرداخته است و با آوردن تمثیل سلیمان، معتقد است غلبه بر نفس آسان نیست همان گونه که تخت بر باد نهادن فقط کار سلیمان بوده است.

نیست آسان شدن بر هوای نفس خود غالب شدن چون سلیمان تختگاه از باد کردن مشکل است
(همان، ج ۲: ۵۲۲)

شاعر معتقد است اهل دولت باید بر هوای نفس خویش غالب باشند. وی برای بلیغ نمودن کلام خویش از تخت سلیمان یاد می کند تا ارزشمندی غلبه بر هوای نفس را به مخاطب خویش گوشزد کرده باشد (همان، ج ۲: ۵۷۱)

نتیجه گیری

تأثیر فرهنگ اسلامی و معارف قرآنی بر شعر فارسی تا به حدی است که کمتر شاعری است که در اشعار خود از زندگی و داستان های شگفت انگیز پیامبران بهره نگرفته و مضامین ظریف و شگفت انگیز پیامبران بهره نگرفته و مضامین ظریف و دل انگیزی پدید نیاورده و کلام خود را با کنایه و رمز از زندگی این مردان الهی زینت ندهد. صائب، بزرگترین شاعر قرن یازدهم هجری و سرآمد شاعران سبک هندی است که در دیوان صائب فرهنگ قرآنی جایگاه ویژه ای دارد. بی گمان او شاعری مسلمان است و با آشنایی کامل با قرآن، علوم دینی و داستان های قرآنی آن ها را بسیار به جا بکار برده است و داستان حضرت سلیمان (ع) را با استناد به سوره های انبیاء، سبأ و نمل به طور مفصل در دیوان خود مورد توجه قرار داده است.

دیوان صائب تبریزی، با بهره گیری از عنصر تلمیح در سطح گسترده و توجه فراوان به شخصیت های سامی و اساطیر اسلامی، از لحاظ مطالعه تلمیحات، جایگاه خاصی دارد. آنچه از دل اشعار صائب بر می آید حکایت از توجه وی به ماجرای سلیمان دارد که بیش از همه به بخش مور توجه نشان می دهد در این ماجرا مضامین دلنشینی را به تصویر می کشد.

در سراسر ماجراهای زندگی این پیامبر، آموزه های تعلیمی بسیاری وجود دارد که برخی از متن قرآن بر می آید و بسیاری دیگر را مفسران و صاحبان قصص به گونه ای مبسوط بدان پرداخته اند ولی افزون بر این آموزه ها، آنچه چشمگیر و متفاوت است، برداشت ها و تأویل های حکمی شعر ادبا و عرفای فارسی گو از داستان است. آنچه از دل اشعار صائب بر می آید حکایت از توجه صائب به ماجرای سلیمان دارد که بیش از همه به داستان مور، باد و ملک سلیمان توجه نموده است و در میان بخش های متعدد داستان سلیمان ماجرای او با مور از نکات حکیمانه بیشتری بر خوردار است اگر چه این داستان از آغاز تا پایان مشحون از تعلیم و حکمت است.

استفاده شاعر از عناصر زبانی و ادبی مختلف، تلمیح به آیات قرآن در ارتباط با این داستان و بررسی آشنایی صائب، با کلام وحی و تأثیر پذیری ایشان از قرآن از نتایج این مقاله است. وی در بهره گیری از این داستان جهت مفاهیم اخلاقی و توصیف استفاده کرده است. و به ندرت از این داستان در جهت انتقادهای اجتماعی بهره گرفته است.

منابع

۱. قرآن کریم. (۱۳۸۱). ترجمه مهدی فولادوند، قم، چاپخانه دارالقرآن کریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی).
۲. برومند سعید، جواد. (۱۳۶۸). انگشتی جمشید، تهران: انتشارات پازنگ، چاپ اول.
۳. پیشوایی، مهدی. (۱۳۸۴). خاتم سلیمان نبی (ع) افسانه یا واقعیت، تاریخ در آئینه پژوهش، تهران، ۷: ۸۳-۱۱۲.
۴. تقوی بهبهانی، نعمت الله. (۱۳۸۵). پرنیان پارسی، مشهد: انتشارات آهنگ قلم، چاپ اول.
۵. داوری، پریسا. (۱۳۹۱). تأثیر روایت قرآن از داستان حضرت سلیمان (ع) در ادب فارسی، فصلنامه نقد و ادبیات تطبیقی (پژوهش های زبان و ادبیات عربی)، تهران، ۲ (۵): ۲۳-۵۲.

۶. ده بزرگی، غلامحسین. (۱۳۵۶). اشاره ای به اسطوره های مذهبی در دیوان صائب تبریزی، فصلنامه هنر و معماری، ۱۸۲: ۲۴-۳۰.
۷. زنجانی، محمود. (۱۳۸۰). فرهنگ جامع شاهنامه، تهران: نشر عطایی، چاپ دوم.
۸. سوراآبادی، ابوبکر. (۱۳۶۶). فرهنگ تلمیحات، تهران: انتشارات فردوس، چاپ اول.
۹. سوراآبادی، ابوبکر. (۱۳۶۵). قصص قرآن مجید، به کوشش یحیی مهدوی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۱۰. سوراآبادی، ابوبکر. (۱۳۸۵). تفسیر سوراآبادی، به تصحیح علی اکبر سعیدی تهران: نشر نو.
۱۱. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۵). کلیات سبک شناسی، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ اول.
۱۲. صائب تبریزی، محمد علی، دیوان شش جلدی. (۱۳۷۷). تصحیح محمد قهرمان، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم.
۱۳. صحرائی، قاسم. (۱۳۸۷). تصویر سلیمان نبی در کتب آسمانی و مقایسه آن با تصویر سلیمان در ادبیات فارسی تا قرن هشتم، فصلنامه بهار ادب، ۱(۲): ۱۲۴-۱۴۲.
۱۴. صدیقیان، مهین دخت. (۱۳۷۵). فرهنگ اساطیری- حماسی ایران؛ به روایت منابع بعد از اسلام، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۵. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۶۳). المیزان فی تفسی القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۶. طبری، محمدبن جریر. (۱۳۷۱). ترجمه تفسیر طبری، به اهتمام حبیب یغمائی، تهران: انتشارات طوس، چاپ سوم.
۱۷. غزالی، امام محمد. (۱۳۶۱). کیمیای سعادت، به کوشش حسین خدیو جم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۱۸. کتاب مقدس. (عهد عتیق و عهد جدید). (۲۰۰۲)، ایلام، انتشارات ایلام، چاپ سوم.
۱۹. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۶). مجموعه آثار استاد شهید مطهری، تهران، انتشارات صدرا، چاپ نهم.
۲۰. مکارم شیرازی، آیت الله ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول.
۲۱. میبدی، احمدبن سعد رشیدالدین، کشف الاسرار و عدهالابراه، تحقیق علی اصغر کتاب مقدس (عهد عتیق و عهد جدید)، (۲۰۰۲)، ایلام: انتشارات ایلام، چاپ سوم.
۲۲. نیشابوری، ابو اسحاق. (۱۳۵۹). قصص الانبیاء، تصحیح حبیب یغمائی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ دوم.